

بررسی دلالی و حلّ تعارض روایت «فَمَنْ زَارَنِي عَارِفًا بِحَقِّي غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَ مَا تَأَخَّرَ» با «صحيحه خيتمه»

دریافت: ۱۳/۲/۱۴۰۰ پذیرش: ۳/۵/۱۴۰۰

عبدالعلی پاکزاد^۱

چکیده

زیارت امام رضا علیه السلام در برخی روایات، سبب آمرزش گناهان زائر ذکر شده است. در نگاه نخست، مفهوم روایات زیارت امام رضا علیه السلام و آمرزش تمامی گناهان، با محتوای برخی از آیات قرآن (نساء، ۳۱) که بخشش مؤمنان را منوط به اجتناب از گناهان بزرگ دانسته و همچنین بسیاری از روایات و خصوص مدلول روایت صحیح خيتمه که برداشته شدن عذاب و آمرزش گناهکار را به شناخت و در پیش گرفتن راه اهل بیت علیهم السلام معرفی کرده در تعارض است. این نوشتار با رویکرد انتقادی و به روش توصیفی تحلیلی، درصدد ارائه مفهوم درست و حلّ تعارض روایات آمرزش گناهان زائر با برخی آیات و روایات خصوص روایت صحیح خيتمه است. این پژوهش نشان می دهد آمرزش صغائر با اجتناب از کبائر، به دارنده ولایت و عارفین حق و حرمت اهل بیت علیهم السلام اختصاص دارد. همچنین با تراکم گناه کبیره، پس از تحمّل سختی ها (برحسب مقدار گناه) در دنیا، هنگام مرگ، برزخ و محشر بخشیده و در صورت پاک نشدن آثار گناه، در طبقه نخست جهنم قرار می گیرد و با شفاعت اهل بیت آمرزیده می شود و بین مفهوم روایات زیارت امام رضا علیه السلام که از جمله کارکردهای آن را آمرزش زائر می داند، با محتوای متون دینی که آمرزش و رستگاری انسان ها را به داشتن ایمان، عمل صالح و تمسک و تبعیت از اهل بیت گره زده است، تعارضی ندارد.

کلیدواژه ها: امام رضا علیه السلام، زیارت، آمرزش گناهان، روایت خيتمه، تعارض روایت.

۱. استادیار گروه معارف اسلامی، واحد بندرگز، دانشگاه آزاد اسلامی، بندرگز، ایران: abpakzad53@gmail.com

۱. طرح مسئله

زیارت در لغت عبارت از تمایل و میل کردن (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶ق: ۳۸۷). در اصطلاح دینی، تمایلی است که افزون بر میل و حرکت حسی، قلب هم گرایش جدی پیدا کند و نسبت به مزور هم با اکرام و تعظیم قلبی و انس روحی همراه باشد (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳: ۳۲۰). بر پایه روایتی از امام رضا (علیه السلام)، زائر امامان به کسی اطلاق می شود که امامان را مشتاقانه زیارت کند و به آنچه مورد خواست و رغبت آنان بوده، تصدیق داشته باشد (حر عاملی، ۱۳۹۷ق، ج ۱۰: ۲۵۳). با توجه به روایت فوق، زیارت برخوردار از سه رکن است:

۱. زائر؛ شخصی که میل یا گرایش به چیزی یا کسی دارد.

۲. مزور؛ شخص یا چیزی که میل به سوی اوست.

۳. گرایش قلبی؛ خصیصه نفسانی و گرایش قلبی که با تکریم و تعظیم و انس گرفتن با مزور همراه است. چنانچه هر یک از این ارکان سه گانه مختل شود یا از واقعیت و عینیت تهی باشد، زیارت محقق نمی شود (واعظ جوادی، ۱۳۸۲: ۲۱). زیارت ائمه (علیهم السلام) بر اساس گزارش برخی روایات در جوامع حدیثی شیعه، از توصیه های مؤکد آنان بوده و آن را پیمانی برعهده دوستان و شیعیان شان معرفی کرده اند (حر عاملی، ۱۳۹۷ق، ج ۱۰: ۲۵۳). روایات زیارت امام رضا (علیه السلام) در کتب روایی از قبیل الکافی، من لایحضره الفقیه، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال و وسائل الشیعه آمده است. در برخی روایاتی که به اثر زیارت امام رضا (علیه السلام) تصریح دارد، یکی از آن آثار را آمرزش گناهان زائر ذکر کرده است. آثار متعددی برای زیارت امام رضا (علیه السلام) در کتب روایی ذکر شده؛ برخی از آنان عبارت است از بخشش گناهان زائر، وجوب بهشت برای زائر امام رضا (علیه السلام)، ثواب یک میلیون حج (ابن بابویه، ۱۳۶۶: ۲۲۰-۲۲۱)، هم رتبه بودن با امام رضا (علیه السلام) و اهل بیت در بهشت، حرام بودن آتش بر جسد زائر امام رضا (علیه السلام)، در امان بودن از آتش قیامت، مورد شفاعت اهل بیت، دستگیری امام رضا (علیه السلام) از زائرش در صراط، زیارت امام رضا (علیه السلام) مثل زیارت پیامبر، پاداش انفاق قبل فتح مکه و پاداش ۷۰ شهید (حر عاملی، ۱۳۹۷ق، ج ۵: ۴۳۲-۴۳۸) است. نمونه ای از آن روایاتی که زیارت زائر امام رضا (علیه السلام) را آمرزش تمامی گناهان معرفی کرده به این شرح است:

حدثنا محمد بن الحسن بن أحمد بن الوليد رضی الله عنه، قال: حدثنا محمد بن الحسن الصفار، عن أحمد بن محمد بن عيسى، عن الحسن بن علي الوشاء قال: أبو الحسن الرضا عليه السلام: إني سأقتل بالسَّمْ مَظْلُوماً فَمَنْ زَارَنِي عَارِفًا بِحَقِّي غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَ مَا تَأَخَّرَ (ابن بابويه، ۱۳۸۴، ج ۲: ۶۴۵).

در نگاه نخست، محتوای روایات درباره پاداشِ بخششِ همه گناهان زائر امام رضا عليه السلام و حدیث فوق که مفهوم آمرزش تمامی گناهان زائر را دارد، با مفهوم برخی آیات قرآن و روایات که سعادت‌مندی انسان‌ها و آمرزش آن‌ها را در گرو ایمان، عمل صالح و تبعیت و تمسک از اهل بیت علیهم السلام می‌داند، تعارض دارد. همچنین مفهوم ظاهری روایت مورد بحث چراغ سبزی برای بی‌بندوباری، اباحه‌گری، ترویج اهمیت نداشتن واجبات و محرمات در دین، امیدوار کردن بیش از اندازه به رحمت الهی و خوف نداشتن از خداوند متعال در صورت ارتکاب گناه برای متدینان را به ارمان می‌آورد و روشن است که پیامدهای مذکور با روح کلی دین منافات دارد. تعارض در روایات، از مسائل مهم و کارآمد در حدیث‌پژوهی است و تسلط کامل در مسئله تعارض محتوای روایات بر هر حدیث‌پژوهی ضرورت دارد.

احادیث متعارض در کتب فقهی و غیرفقهی پراکنده است. وجود چنین روایاتی موجب طعن بر منابع حدیثی شیعه می‌شود و همواره موجبات نگرانی فقیهان، متکلمان و محدثان را فراهم می‌آورد. به همین دلیل، از همان قرون نخست عده‌ای از دانشمندان به نگارش آثاری در زمینه تعارض روایات پرداخته‌اند. افرادی همچون «یونس بن عبد الرحمان» (۲۰۸ق) کتابی با عنوان اختلاف الحدیث و مسائله نگاشت (طوسی: ۵۱۱). محمد بن احمد بن داود (۳۶۸ق) نیز کتابی با عنوان مسائل الحدیثین المختلفین تصنیف کرد (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۳۸۴). «شیخ طوسی در قرن چهارم مبحث تعارض را در ضمن مباحث اصولی مورد توجه قرار داد و با نوشتن دو کتاب ارزشمند «تهذیب و استبصار» تلاش‌های خود را در رفع تعارض روایات فقهی به‌نهایت رساند» (جلالی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۸۶).

۱. حضرت رضا عليه السلام می‌فرماید: «من به زودی با زهر از روی ستم کشته می‌شوم، پس هر که با شناخت حقیقت شخصیت من، مرا زیارت کند خداوند گناهان کهنه و تازه او را می‌بخشد.»

این نوشتار درصدد ارائه مفهوم درست و حلّ تعارض ظاهری روایات آمرزش زائر با محتوای آیات و روایاتی است که سعادت‌مندی و آمرزش انسان‌ها را در گرو ایمان، عمل صالح، تمسک و تبعیت از اهل بیت دانسته است. در گام نخست، روایات از نظر سندی بررسی شده و اگر به یک روایت صحیح السند در مسئله مد نظر رسیده از بررسی سندی بقیه روایات خودداری شده است؛ چراکه وجود یک روایت صحیح السند با مضمون «زیارت امام رضا (علیه السلام) سبب آمرزش گناهان می‌شود» در اثبات تعارض محتوایی با مفهوم آیات و روایاتی که آمرزش را به داشتن ایمان، عمل صالح و تمسک و تبعیت از اهل بیت گره زده است، کفایت می‌کند. در صورت صحیح السند بودن برخی روایات آمرزش زائر، به دنبال ترجیح سندی رفته که گاه ترجیح سندی خودبه‌خود تعارض روایات را برطرف می‌سازد. در گام دوم، متن روایات آمرزش زائر با محتوای آیات و روایات صحیح السندی که آمرزش را به داشتن ایمان، عمل صالح و تمسک و تبعیت از اهل بیت گره زده، بررسی شده است. برای تبیین مستدلّ نظر برگزیده، هر روایتی که بر اثبات مدّعی ما دلالت می‌کند، از نظر سندی بررسی و از بررسی سندی بقیه روایات به دلیل طولانی نشدن بحث خودداری شده است.

۲. پیشینه پژوهش

درباره پیشینه پژوهش «آمرزش زائر به واسطه زیارت امامان»؛ گفته می‌شود:

برخی از حدیث پژوهان از قبیل محمد تقی مجلسی (۱۴۱۰ق) در کتاب *روضه المتّقین*، سلطان الواعظین شیرازی (۱۳۸۵) در کتاب *شب های پیشاور*، امام خمینی (۱۳۶۳) در کتاب *کشف الاسرار*، آیت الله سید عبدالحسین دستغیب (۱۳۶۲) در کتاب *سید الشهداء* و محمد مهدی رکنی (۱۳۸۱) در کتاب *شوق دیدار*؛ در ضمن مباحثی در مورد امام حسین (علیه السلام) و یا در پاسخ برخی از شبهه افکنان در مسئله ثواب زیارات ائمه (علیهم السلام) به اجمال به شرح این دسته از روایات پرداخته اند. هم چنین مقاله ای در راستای کارکرد زیارت، با عنوان: «تحلیل چگونگی اعطای پاداش ورود به بهشت در برابر گریه بر امام حسین از دیدگاه امام

رضاعلیه و سایر اهل بیت (علیهم السلام) از باقی زاده و روحی برندق (۱۳۹۴) چاپ شده است که، نویسندگان آرای دانشمندان را در مساله پاداش گریه بر امام حسین (علیه السلام) را نقل و به اجمال تحلیل نموده اند.

نوآوری نوشتار پیش روی این است که، در موضوع مورد نظر، با تتبع انجام شده از سوی نگارنده تا کنون پژوهشی مستقل، جامع و کامل درباره بررسی دلالتی و حل تعارض روایت مورد بحث با آیات قرآن و برخی روایات صحیح السند از جمله صحیحہ خیثمہ نگاشته نشده و نگارنده علاوه بر بررسی و نقد اقوال پراکنده در کتابهای ذکر شده در سطور بالا، روایات زیارت امام رضاعلیه را بررسی سندی و تعارض ظاهری روایت مورد نظر با صحیحہ خیثمہ را مستدل حل کرده و دیدگاهی متمایز از دیدگاه های مطرح شده با تحلیل ارائه داده است.

۳. مسئله پژوهش

به دنبال سؤال اصلی، برخی سؤالات فرعی مطرح است:

نخست. آیا بین مفهوم آمرزش تمامی گناهان زائر امام (علیه السلام) با محتوای برخی متون اسلامی تعارض مفهومی وجود دارد؟ دوم انسانی و مطالعات فرهنگی
دوم. اسباب آمرزش الهی در قرآن چگونه تبیین شده و بخشش صغائر که در برخی آیات از قبیل آیه ۳۱ سوره نساء، تصریح شده است به دارشتن چه ویژگی از طرف زائر گره خورده است؟

۴. تحلیل ها در ثواب آمرزش و مغفرت زائر امامان (علیهم السلام)

از آن جا که امامان همگی نور واحد هستند (نعمانی، ۱۳۹۷: ق: ۹۳) و در برخی روایات اثر زیارت امام حسین و امام رضاعلیه، آمرزش تمامی گناهان زائر ذکر شده است. تحلیلی

که در ذیل روایات زیارت امام حسین (علیه السلام) بیان شده، آن تحلیل‌ها درباره روایات زیارت امام رضا (علیه السلام) قابل تعمیم است. دو تحلیل عمده درباره روایات زیارت امامان (علیهم السلام) با اثر آمرزش تمامی گناهان زائر وجود دارد که بعد از بیان مفهوم مغفرت ذکر می‌شود.

«غفر» در لغت به معنای بیم و ترس از هر آنچه انسان را از پلیدی و آلودگی مصون می‌دارد و مغفرت از سوی خدا این است که بنده را از رسیدن عذاب به او مصون می‌دارد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶ق: ۴۵۰). در اصطلاح «غفران، التیام دادن و پیر کردن خلأ ضربت گناه بر روح آدمی» است (خامنه‌ای، ۱۳۹۲: ۴۸) و «شست‌وشو دادن دل‌ها و روان‌ها از عوارض و آثار گناهان است» (مطهری، ۱۳۷۴: ۲۳۲).

۴-۱. آمرزش تمامی گناهان

محمدتقی مجلسی محتوای روایاتی را که به بخشش تمامی گناهان زائر اشاره دارد، پذیرفته و در ذیل روایت «أَدْنَى مَا يُثَابُّ بِهِ زَائِرُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِشَطِّ الْفِرَاتِ إِذَا عَرَفَ حَقَّهُ وَحُرْمَتَهُ وَوَلَايَتَهُ أَنْ يُغْفَرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ» (ابن بابویه، ۱۳۹۳: ۱۹۴) با تمسک به ظاهر لفظ «يُغْفَرُ» می‌نویسد: «وَالظَّاهِرُ إِشْتِمَالُ الذُّنُوبِ لِلصَّغَائِرِ وَ الكِبَائِرِ وَ تَخْصِيصُهَا بِالصَّغَائِرِ لَا وَجْهَ لَهُ. ظاهر الفاظ روایت آن است: آمرزش الهی شامل گناهان صغیره و کبیره می‌شود و تخصیص آمرزش تنها به گناه صغیره، خلاف ظاهر روایت است (مجلسی، ۱۴۱۰ق، ج ۵: ۳۸۵).

۴-۲. بخشش صغائر

سلطان الواعظین بعد از تقسیم گناه به کبیره و صغیره، اثر و نتیجه بر گریه و مجالس عزاداری امام حسین (علیه السلام) را برای لغزش و خطای سرزده از زائر در صورت غفلت می‌داند و می‌فرماید: «حضرت باری تعالی با مهربانی و لطفی که نسبت به بندگان خود دارد از فضل و کرم عمیم به وسایل و اسباب‌هایی از قبیل گریه بر سید الشهداء و خاندان رسالت و زیارت آن حضرت و اهل بیت عطف توجه می‌کند و اشک چشم آن‌ها را به منزله توبه قرار

می‌دهد و از گناهان آن‌ها می‌گذرد» (سلطان الواعظین، ۱۳۸۵: ۵۳۰).

۵. تبیین تعارض ظاهری روایت «فَمَنْ زَارَنِي عَارِفاً بِحَقِّي غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَ مَا تَأَخَّرَ» با برخی آیات قرآن، احادیث و صحیحہ خیشمه

برای تبیین تعارض ظاهری روایات آمرزش زائر به واسطه زیارت امام رضا (علیه السلام)، اسباب رستگاری و آمرزش را بر اساس برخی آیات قرآن و برخی روایات صحیح السند به اجمال بررسی می‌کنیم.

۱-۵. اسباب رستگاری و آمرزش در قرآن

گام‌های رسیدن به رستگاری متعدد و نایل آمدن به آن در گرو پیمودن تمام آن گام‌هاست. برخی از گام‌های رسیدن به رستگاری در قرآن عبارت است از: ایمان (مومنون، ۱)، تقوا (بقره، ۱۸۹)، صبر (آل عمران، ۲۰۰)، تمسک به وسیله (ائمه معصومین)، مجاهده در راه خدا (مائده، ۳۵)، به یاد خدا بودن (انفال، ۴۵)، عبادت و انجام کار نیک (حج، ۷۷)، توبه و بازگشت به سوی خدا (نور، ۳۱).

اگرچه در برخی آیات قرآن از قبیل آیه «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ» (نساء، ۴۸) سخن از بخشش تمامی گناهان به غیر از شرک بدون توبه است، ولی با مراجعه به آیات دیگر قرآن به دست می‌آید که بخشش خداوند در صورت داشتن زمینه‌های آمرزش، محقق می‌شود. اسباب آمرزش الهی متعدد است که برخی از آن‌ها عبارت است از: ایمان به خدا و رسولان الهی (صف، ۱۱-۱۲؛ حدید، ۲۸)، عبادت خدا و فرمانبرداری از رسولان الهی (نوح، ۳-۴)، پذیرش هدایت معصومین (طه، ۸۲)، توسل به پیامبر اسلام ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام) (نساء، ۶۴؛ مائده، ۳۵)، تقوا (خویشتن‌داری از گناه) (انفال، ۲۹)، انجام اعمال نیک (هود، ۱۱۴)، راستگویی (احزاب، ۷۰-۷۱)، مجاهده با مال و جان (صف، ۱۱-۱۲)، یاد خدا و اصرار نکردن بر گناه (آل عمران، ۱۳۵-۱۳۶)، توبه و بازگشت از گناه (ذاریات، ۵۰؛ طه، ۸۲).

۵-۲. اسباب رستگاری در روایات

در روایات رسیدن به رستگاری و بهره‌مندی از آمرزش خداوند متعال، آراسته شدن به برخی ویژگی‌ها از قبیل شناخت، دوست داشتن، تمسک و در پیش گرفتن راه اهل بیت (علیهم‌السلام)، ذکر شده است. برخی از آن روایات را با محتوایشان ذکر و روایت اول را از آنجا که دلیل بر مدعای ما «تعارض محتوای روایت خثیمه با محتوای روایات آمرزش زائر امام» است، از نظر سندی و محتوایی بررسی می‌کنیم.

روایت نخست؛ خثیمه می‌گوید از امام باقر (علیه‌السلام) شنیدم که فرمودند: «هرکس به ما تمسک جوید، نجات یابد و به مقصد رسد و هرکس از ما سر بیچد و عقب ماند، غرق شود... و ماییم که به وجود ما از شما عذاب برداشته شود، پس هرکس که ما را شناخت و درباره ما بینا شد و راه ما را در پیش گرفت و حقیق ما را شناخت، از ماست و به ما پیوندد» (صقار، ۱۳۹۱، ج ۱: ۱۴۵).

۵-۲-۱. بررسی سندی روایت نخست «روایت خثیمه»

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرٍ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مَعْرُوفٍ عَنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَصْرِيِّ عَنِ أَبِي الْمَعْزِيِّ عَنِ أَبِي بَصِيرٍ عَنِ خَيْثَمَةَ عَنِ أَبِي جَعْفَرٍ (علیه‌السلام) قَالَ... تمامی روایان این حدیث، ثقه و روایت از نظر سندی صحیح است؛ چراکه «ابو جعفر محمد بن حسن بن فروخ صقار» (نجاشی، ۱۴۳۲ ق: ۳۵۴)، «عبدالله بن عامر» (همان: ۲۱۸)، «عباس بن معروف» (همان: ۲۸۱)، «عبدالرحمن بن ابی عبدالله البصری» (همان: ۲۵۴)، «ابی المعزی» (همان: ۱۳۳) و «ابی بصیر» (نجاشی (همان: ۳۴۶) و «خثیمه» (همان: ۱۱۰) توثیق شده‌اند. آیت‌الله خویی می‌نویسد: «اگر در روایات، ابوبصیر به صورت مطلق آمده، همان یحیی بن ابی القاسم ثقه است» (خویی، ۱۴۱۳ ق، ج ۲۲: ۵۲).

۲-۲-۵. بررسی محتوای حدیث نخست «روایت خیشمه»

این حدیث به روشنی بیان می‌کند که هرکس به اهل بیت (علیهم‌السلام) تمسک جوید، از گردنه‌ها عبور می‌کند و هرکس به آن‌ها متمسک نشود، نابود می‌شود و هرکس راه و روش آن‌ها را سرلوحه زندگی خویش قرار بدهد و از دستوره‌های آنان تبعیت کند به اهل بیت می‌پیوندد.

روایت دوم؛ روایت امام صادق (علیه‌السلام) در ذیل آیه ۸۲ سوره طه که سخن از غفار بودن خداوند متعال و زمینه‌های آمرزش مطرح است، مراد از اهداء را شناخت امام معرفی کرده است (بحرانی، ۱۴۲۸ ق، ج ۵: ۱۸۰). روایت سوم؛ عَنِ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ عَرَفَةَ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ بَاهِيَكُمْ فِي هَذَا الْيَوْمِ لِيَغْفِرَ لَكُمْ عَامَّةً وَيَغْفِرَ لِعَلِيٍّ خَاصَّةً ثُمَّ قَالَ ادْنُ مِنِّي يَا عَلِيُّ فَدَنَا مِنْهُ فَأَخَذَ بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ السَّعِيدَ كُلَّ السَّعِيدِ مَنْ أَطَاعَكَ وَتَوَلَّاكَ مِنْ بَعْدِي وَإِنَّ الشَّقِيَّ كُلَّ الشَّقِيِّ حَقَّ الشَّقِيِّ مَنْ عَصَاكَ وَنَصَبَ لَكَ عِدَاوَةً مِنْ بَعْدِي (مفید، ۱۳۶۴: ۱۷۷).

روایت چهارم؛ سعادت‌مند و خوشبخت کسی است که از تو فرمانبرداری کند و بدبخت کسی است که از تو نافرمانی کند: «سَعِدَ مَنْ أَطَاعَكَ وَشَقِيَ مَنْ عَصَاكَ» (ابن بابویه، ۱۳۹۳، ج ۱: ۴۴۸). محتوای سه روایت اخیر این است: سعادت آدمی و بهره‌مندی از آمرزش خداوند متعال، به شناخت و فرمانبرداری از اهل بیت (علیهم‌السلام) گره خورده و درمقابل، تخلف از دستورات اهل بیت (علیهم‌السلام) موجب شقاوت است.

۶. بررسی سندی و محتوایی روایت مورد بحث «فَمَنْ زَارَنِي عَارِفًا بِحَقِّي غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَ مَا تَأَخَّرَ»

روایات متعددی درباره اثر بخشش زائر امام رضا (علیه‌السلام) وجود دارد که نمونه‌ای از آن روایات از نظر محتوایی و سندی بررسی می‌شود.

متن روایت مورد بحث: حدثنا محمد بن الحسن بن أحمد بن الوليد رضي الله عنه، قال: حدثنا محمد بن الحسن الصفار، عن أحمد بن محمد بن عيسى، عن الحسن بن

على الوشاء قال: أبو الحسن الرضا عليه السلام: إِنِّي سَأَقْتُلُ بِالسَّمِّ مَظْلُومًا فَمَنْ زَارَنِي عَارِفًا بِحَقِّي غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ (ابن بابويه، ۱۳۸۴، ج ۲: ۶۴۵).

۱-۶. بررسی سندی روایت

همه روایان حدیث را نجاشی و شیخ طوسی ثقة دانستند که به این شرح است: «محمد بن الحسن بن احمد بن الولید» (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۳۸۲؛ طوسی، ۱۴۳۵ق: ۲۳۷) و «ابو جعفر محمد بن حسن بن فروخ صفار» (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۳۵۴) و «احمد بن محمد بن عیسی» (نجاشی، ۱۴۳۲: ۸۴؛ طوسی، ۱۴۳۵: ۷۸) و «الحسن بن علی الوشاء» (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۳۹).

بر اساس توثیق تمامی روایان از جانب رجالی صاحب نام و متخصص در فن رجال یعنی نجاشی، روایت مذکور از نظر سندی صحیح است؛ چرا که نجاشی در پی معرفی روایان شیعہ بوده، و در بررسی روایان مذکور در حدیث مورد بحث، سخنی از غیر امامی بودن آن‌ها ندارد.

۲-۶. بررسی محتوای روایت

محتوای روایت آن است: کسی حقیقت شخصیت امام رضا عليه السلام را با شناخت زیارت کند، خداوند متعال گناهان ما تقدّم و ما تأخّر (گناهان کهنه و جدید) وی را می بخشد. استاد غفاری مترجم کتاب «ثواب الاعمال و عقاب الاعمال شیخ صدوق» می نویسد: «باید دانست که معنی ما تقدّم و ما تأخّر؛ ما یأتی نیست و غالباً دیده شده که ما تأخّر را گناهان آینده معنا کرده اند و این از جهت عدم دقت در لفظ حدیث است؛ زیرا ما تقدّم و ما تأخّر هر دو فعل ماضی است و نباید به مضارع ترجمه شود» (ابن بابويه، ۱۳۹۳، ج ۱: ۱۹۴). حق همان است که استاد غفاری نوشت؛ باید به گناهان کهنه و جدید معنا شود؛ چرا که معنای مضارع، موجب سستی در انجام تکالیف الهی و زمینه بی بندوباری را فراهم آورده و وعده بخشش قبل از انجام گناه، با روح کلی قرآن و فلسفه رسالت پیامبر اسلام که

دعوت مکلف به انجام دستورات خداوند متعال است و همچنین با راهنمایی‌های ائمه در جهت هدایت و سعادت بشر هم‌خوانی ندارد.

۷. نقد اجمالی دیدگاه‌های مطرح شده

در تبیین نظر برگزیده، کامل نبودن دو دیدگاه ارائه شده مشخص می‌شود، ولی برای آنکه بحث طولانی نشود به اجمال به بررسی دو تحلیل ذکر شده، می‌پردازیم.

۷-۱. نقد دیدگاه نخست «دیدگاه مجلسی اول»

در بررسی دیدگاه مجلسی اول گفته می‌شود استحقاق گنهکار به عقاب، مورد اتفاق اهل عدل است (علامه حلی، ۱۴۳۱ق: ۴۳۳) و از مسلمات متون دینی است که آمرزش خداوند بر اساس شایستگی شخص مورد بخشش صورت می‌گیرد؛ چنان که در دعای افتتاح می‌خوانیم؛ وَ أَيْقَنْتُ أَنْتَ أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ فِي مَوْضِعِ الْعَفْوِ وَالرَّحْمَةِ (قمی، ۱۳۷۷: ۲۹۴). علاوه بر آنکه برداشت مجلسی اول با محتوای بسیاری از نصوص قرآنی و برخی روایات صحیح السند که رستگاری و آمرزش را در پرتو ایمان، عمل صالح و تبعیت از اهل بیت علیهم‌السلام معرفی کرده است، در تعارض آشکار است که ما در سطور قبلی راه‌های رستگاری در قرآن و روایات را ذکر کردیم.

۷-۲. نقد دیدگاه دوم

بخشی از این دیدگاه صحیح است، ولی تحلیل کامل و تمام نیست.

اینکه فرمود: لغزش و خطای سرزده در صورت غفلت را خدا می‌بخشد، بر اساس آیه ۳۱ سوره نساء البته با داشتن ولایت اهل بیت علیهم‌السلام امری مسلم و مورد اتفاق است، ولی از روایات دیگر برمی‌آید که خداوند متعال، گناهان کبیره زائر را با داشتن سه شرط: شناخت

حق، حرمت و داشتن ولایت اهل بیت (علیهم السلام) در صورتی که با تحمل رنج‌های دنیوی، هنگام مرگ، برزخ و محشر پاک نشده باشد، به سبب شفاعت اهل بیت (علیهم السلام) مورد آمرزش قرار می‌دهد.

۸. دیدگاه مختار «آمرزش کبائر با داشتن شرایط پس از تحمل سختی‌ها»

برای تبیین نظر برگزیده، ناگزیر به ذکر برخی نکات برای روشن شدن دیدگاه پذیرفته شده ایم:

۸-۱. وعده امام معصوم (علیه السلام) به بخشش گناهان کوچک در صورت اجتناب از گناهان

کبیره

همان گونه که در برخی آیات (نساء، ۳۱)، وعده بخشش گناهان صغیره مؤمنین در صورت اجتناب از گناهان کبیره داده شده، در برخی روایات از لسان برخی امامان وعده مذکور تأکید شده است. در علم کلام اسلامی، استحقاق ثواب بر عملی را بر مقرون نمودن به عملی دیگر از جانب خداوند را جایز شمرده و باقی ماندن بر معرفت خداوند متعال و اعتقاد به رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) را از شرایط استحقاق ثواب می‌دانند (علامه حلی، ۱۴۳۱ق: ۴۳۵). نگارنده با جست‌وجو در روایتی صحیح السند (مفید، ۱۳۶۴: ۱۶۸) از میسر از امام صادق (علیه السلام)، برخوردار شدن از بخشش صغائر را به واسطه اجتناب از کبائر با دارا بودن ولایت اهل بیت (علیهم السلام) می‌داند. در ذیل متن روایت میسر و محتوای آن را ذکر و همچنین با بررسی سندی، روشن خواهد شد که روایت معتبر بوده و دلیل نگارنده به «بخشش صغائر به واسطه اجتناب از کبائر، با دارا بودن ولایت اهل بیت (علیهم السلام)» است.

۸-۱-۱. متن روایت میسر

قال: أَخْبَرَنِي أَبُو الْقَاسِمِ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ

أحمد بن عيسى عن محمد بن سنان عن عبد الكريم بن عمرو و إبراهيم بن راحة البصري جميعا قالوا ليس قال: قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ: مَا تَقُولُ فِيمَنْ لَا يَعِصِي اللَّهَ فِي أَمْرِهِ وَ نَهْيِهِ إِلَّا أَنَّهُ يَبْرَأُ مِنْكَ وَ مِنْ أَصْحَابِكَ عَلَى هَذَا الْأَمْرِ؟ قَالَ: قُلْتُ: وَ مَا عَسَيْتُ أَنْ أَقُولَ وَ أَنَا بِحَضْرَتِكَ؟ قَالَ: قُلْ: فَإِنِّي أَنَا الَّذِي أَمَرْتُكَ أَنْ تَقُولَ. قَالَ: قُلْتُ: هُوَ فِي النَّارِ. قَالَ يَا مُيَسَّرُ مَا تَقُولُ فِي مَنْ يَدِينُ اللَّهَ بِمَا تَدِينُهُ بِهِ، وَ فِيهِ مِنَ الذُّنُوبِ مَا فِي النَّاسِ إِلَّا أَنَّهُ مُجْتَنِبُ الْكِبَائِرِ؟ قَالَ: قُلْتُ: وَ مَا عَسَيْتُ أَنْ أَقُولَ وَ أَنَا بِحَضْرَتِكَ؟ قَالَ: قُلْ: فَإِنِّي أَنَا الَّذِي أَمَرْتُكَ أَنْ تَقُولَ. قَالَ: قُلْتُ: فِي الْجَنَّةِ. قَالَكَ فَلَعَلَّكَ تَحْرَجُ أَنْ تَقُولَ: هُوَ فِي الْجَنَّةِ؟ قَالَكَ قُلْتُ: لَا، قَالَ: فَلَا تَحْرَجْ، فَإِنَّهُ فِي الْجَنَّةِ، إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ: إِنْ تَجْتَنِبُوا كِبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ تُكْفَرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَ تُدْخِلْكُمْ مُدْخَلَ كَرِيمًا (نساء، ۳۱) (مفيد، ۱۳۶۴: ۱۶۷-۱۶۸).

میسر می گوید: امام صادق (علیه السلام) به من فرمود: چه می گویی درباره کسی که به هیچ وجه در امر و نهی خدا نافرمانی اورا نکند؛ جز اینکه از تو و یارانت به علت پذیرش این امر (امامت ما خاندان) بیزار می گوید؟ گفتم در حضور شما چه عرض کنم؟ امام صادق (علیه السلام) فرمود: بگو چون من دستور داده ام بگویی جای چنین کسی در دوزخ است. باز فرمود: نظر تو درباره کسی که برای خدا دینداری کند به همان چیزی که تو بدان دینداری می کنی (معتقد به ولایت و امامت ماست) و به جز گناهان بزرگ سایر گناهانی که مردم مرتکب می شوند نیز از وی سر می زند چیست؟ گفتم: در حضور شما چه عرض کنم؟ فرمود: بگو چون من به تو دستور داده ام بگویی چنین کسی در بهشت است. فرمود: گویا برایت مشکل است که بگویی: او در بهشت است؟ گفتم: نه، فرمود: برایت مشکل نباشد، او در بهشت است. خداوند عزوجل می فرماید: اگر از گناهان بزرگ که از آن بر حذر داشته می شوید دوری کنید؛ ما گناهان کوچک شما را پوشانده و از آن ها درمی گذریم و شما را در جایگاهی گرامی وارد می سازیم.

۸-۱-۲. بررسی سند روایت میسر

تمامی راویان حدیث فوق را نجاشی، شیخ طوسی، شیخ مفید و ابن شهر آشوب توثیق

نموده‌اند که به این شرح است: مفید(نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۳۹۹؛ طوسی، ۱۴۳۰ق: ۴۹۹؛ طوسی، ۱۴۳۵ق: ۲۳۹)، جعفر بن محمد(نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۱۲۳)، ابیه(محمد بن جعفر بن موسی بن قولویه)، (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۲۱۴)، سعد بن عبدالله(بن ابی خلف الاشعری القمی)، (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۱۷۷) و احمد بن محمد بن عیسی(نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۸۴؛ طوسی، ۱۴۳۵ق: ۷۸) توثیق شده‌اند. «محمد بن سنان» را اگرچه برخی تضعیف ولی برخی وی را توثیق کرده‌اند.

شیخ مفید و بزرگان دیگر وی را ثقه دانسته و کَشی روایاتی را در مدح وی نقل کرده که دلالت بر توثیق وی دارد و در مجموع باید گفت محمد بن سنان، ثقه است، چراکه نجاشی وی را تضعیف نکرده؛ بلکه تضعیف ابوالعباس أحمد بن محمد بن سعید را نقل کرده است(نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۳۲۸) و همچنین علی بن حسین داود می‌گوید: از اباجعفر امام جواد (علیه السلام) شنیدم که از محمد بن سنان به نیکی یاد کرد و فرمودند: به واسطه اینکه من از او راضی هستم، خداوند از او راضی شود. او هرگز نه با من و نه با پدرم مخالفتی نکرده است(طوسی، ۱۳۷۸: ۶۰۵). اگرچه در زندگانی خود دچار لغزش شده، ولی سرانجام ثابت قدم مانده است و مورد توثیق امام جواد و بسیاری از دانشمندان امامیه قرار گرفت(عرب و نقی زاده، ۱۳۹۰: ۱۴۸-۱۷۰). «ابراهیم بن راحه البصری» در رجال ذکر نشد.

«عبدالکریم بن عمرو»؛ وی را نجاشی توثیق نموده است(نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۲۴۵). ذکر نشدن «ابراهیم بن راحه البصری»، ضرری به صحت سند روایت نمی‌زند؛ چراکه ایشان با عبدالکریم بن عمرو با هم از میسر بن عبدالعزیز نقل می‌کنند و ثقه بودن «عبدالکریم بن عمرو» در صحت سند کفایت می‌کند.

«میسر» (میسر بن عبدالعزیز النخعی بیاع الرطی)؛ از امام باقر و امام صادق (علیه السلام) روایت می‌کرد(نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۳۶۸). وثقه علی بن الحسن وعده ابن شهر آشوب من خواص اصحاب الصادق (علیه السلام) و قال العلامه من القسم الاول و قدروی الکلینی و الکشی روایات جلیله شریفه داله علی عظیم المنزله و سمو مرتبته(حسینی بغدادی، ۱۳۷۴: ۵۰۷).

۸-۱-۳. محتوای روایت میسر

محتوای حدیث معتبر میسر در آمالی شیخ مفید، دو مطلب را بازگو می کند:

۱. دشمنی با اهل بیت (علیهم السلام) موجب دخول در جهنم است.

۲. پذیرای ولایت اهل بیت (علیهم السلام) در صورت اجتناب از کبائر، گناهان کوچکش آمرزیده می شود؛ به این معنا که روایات مد نظر مفهوم آیه را محدود و بیان می کند که بدون داشتن ولایت اهل بیت (علیهم السلام)، خداوند متعال گناه کوچک اجتناب کننده از کبائر را بدون برخورداری از ولایت اهل بیت مورد آمرزش قرار نمی دهد.

۸-۲. شرطهای آمرزش زائر ائمه (علیهم السلام)

روایات آمرزش زائر امامان (علیهم السلام) به دو قسم تقسیم می شود:

در برخی روایات به طور مطلق از آمرزش زائر سخن به میان آمد و در برخی دیگر آمرزش زائر با برخی قیود همراه است. در روایاتی که قیودی برای زائر امامان (علیهم السلام) ذکر شده، سه قید است که عبارت است از:

۸-۲-۱. شناخت امام

مفهوم شناخت ائمه (علیهم السلام) این است که زائر، آنان را واجب اطاعه بداند و از آنان پیروی کند. امام صادق (علیه السلام) در بیانی مراد از عرفان به حق امام را واجب اطاعه دانستن معرفی کرده و فرموده است: «بداند او امامی است که اطاعتش واجب است» (حرّ عاملی، ۱۳۹۷ق، ج ۱۰: ۴۳۵). همچنین امام صادق (علیه السلام) فرمود: كَذِبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يُعْرِفُنَا وَ هُوَ مُتَمَسِّكٌ بِعُرْوَةِ غَيْرِنَا (ابن بابویه، ۱۳۸۵، ج ۲: ۴۲۲)؛ شخصی که فکر کند ما را می شناسد و او به دستگیره ای جز (احکام) ما چنگ زده باشد، دروغ گفته است: «کسی که ما را شناخت جز از ما در احکام پیروی نمی کند». در روایتی دیگر از رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) نقل شد

که حضرت فرمود: «سوگند به آن کس که جان من در دست اوست، عمل هیچ بنده‌ای مگر با شناخت و اعتقاد به ولایت ما به او سودی نرساند» (مفید، ۱۳۶۴: ۱۵۴).

۸-۲-۲. حرمت داری

مقدّس دانستن اهل بیت (علیهم‌السلام) و احترام به آن بزرگواران از شرط‌های دیگری است که حسین بن محمد قمی از امام کاظم (علیه‌السلام) نقل کرده است:

«أَدْنَى مَا يُثَابُ بِهِ زَائِرُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَشَطِ الْفِرَاتِ إِذَا عَرَفَ حَقَّهُ وَحُرْمَتَهُ وَوَلَايَتَهُ أَنْ يُعْفَرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ» (ابن بابویه، ۱۳۶۶، ج ۱: ۱۹۴)¹.

۸-۲-۳. ولایت‌پذیری

قبول سرپرستی ائمه (علیهم‌السلام) و داشتن ولایت اهل بیت (علیهم‌السلام)، شرط سومی است که در برخی روایات برای زائر امامان (علیهم‌السلام) در برخوردار شدن آمرزش الهی ذکر شده است. مراد از رسیدن به ولایت آن است که انسان دارنده ولایت اهل بیت (علیهم‌السلام) تمام تلاشش در پرهیز از گناه و انجام دستورات الهی باشد، اگر چه امکان دارد به خاطر غفلت و هوای نفس، مرتکب برخی زشتی‌ها شود. امام صادق (علیه‌السلام) در تبیین ولایت‌مداری می‌فرماید: «فَأِنَّكُمْ لَنْ تَنَالُوا وَوَلَايَتَنَا إِلَّا بِالْوَرَعِ وَالْإِجْتِهَادِ» (طوسی، ۱۳۸۳، ج ۲: ۷۷۰). روایات فراوانی بر ضرورت پذیرش سرپرستی و ولایت‌مداری اهل بیت (علیهم‌السلام) در قبولی اعمال در متون روایی آمده است که سه نمونه برای اثبات مدّعا ذکر و روایت نخست و دوم برای تقویت اثبات ادّعا از منظر سندی بررسی می‌شود.

روایت نخست: در روایت صحیحی، امام صادق (علیه‌السلام) از رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نقل کرد که آن حضرت فرمود: سوگند به آن کس که مرا به پیامبری برانگیخته؛ اگر مردی با عمل ۷۰

۱. امام کاظم (علیه‌السلام) فرمود: کمترین بهره‌ای که نصیب زائر امام حسین (علیه‌السلام) در کنار شط فرات شود در صورتی که حق آن حضرت را بشناسد و حرمتش را بداند و دارای ولایتش باشد، آن است که گناهان کهنه و تازه‌اش همه آمرزیده می‌شود.
۲. شما هرگز به ولایت ما نمی‌رسید مگر به پارسایی و تلاش.

پیامبر خدا را دیدار کند و ولایت اولی الامر از ما اهل بیت را نداشته باشد؛ خداوند هیچ توبه و فدیة و کار نیکی را از وی نخواهد پذیرفت (مفید، ۱۳۶۴: ۱۲۶). محتوای روایت آن است که هیچ عمل نیکی بدون داشتن ولایت اهل بیت پذیرفته نخواهد شد.

بررسی سند روایت نخست؛ تمامی راویان حدیث فوق ثقه و امامی هستند و حدیث از نظر سند صحیح است. أبو القاسم جعفر بن محمد را نجاشی ثقه دانست (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۱۲۳). همچنین «أبیه» (محمد بن قولویه الجمال) را نجاشی از خیار اصحاب سعد بن عبدالله (همان) برشمرد. سعد بن عبدالله (الأشعری القمی) را (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۱۷۷؛ طوسی، ۱۴۳۵ق: ۱۳۵) ثقه معرفی کردند. احمد بن محمد بن عیسی، (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۸۲؛ طوسی، ۱۴۳۵ق: ۶۸) را ثقه برشمردند. حسن بن محبوب را شیخ طوسی (طوسی، ۱۴۳۵ق: ۹۶) و هشام (بن الحکم) (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۴۳۴) و «مزارم بن حکیم» (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۴۲۴) را نجاشی ثقه دانسته اند.

روایت دوم؛ جابر بن یزید جعفی در حدیثی طولانی که در وصف شیعه از امام باقر علیه السلام نقل کرد، می گوید: آن حضرت به وی فرمود: ای جابر، به خدا سوگند، شیعه ما نیست مگر کسی که تقوا داشته باشد و از خدا اطاعت کند... ای جابر، مذهبها تو را فریب ندهد، آیا بر انسان همین کافی است که بگوید: علی را دوست می دارم و ولایت او را بپذیرد؟ پس اگر گفت: همانا من رسول خدا را دوست می دارم و رسول خدا صلی الله علیه و آله و الاثر از علی علیه السلام است؛ سپس به عمل او عمل نکنند و سنت پیامبر صلی الله علیه و آله را تبعیت نکنند، این دوست داشتن، هیچ نفعی به او نخواهد رساند... سوگند به خدا که نزدیکی و تقرب به خداوند میسر نمی شود مگر با اطاعت از او و ما سندن رهایی از آتش را با خویشتن نداریم و کسی حجتی بر خداوند ندارد؛ هرکسی مطیع خداوند متعال باشد، دوست ماست و هرکس نسبت به خداوند متعال نافرمان باشد، دشمن ماست. به ولایت ما مگر با ورع (پرهیز از گناه) و عمل درست نمی رسد (ابن بابویه، ۱۳۹۳، ج ۲: ۱۰۲۲).

محتوای روایت جابر بن یزید جعفی آن است: برای رسیدن به ولایت و دوستی با اهل بیت علیهم السلام، دوری از گناه، تلاش برای انجام واجبات و داشتن عمل صالح ضروری بوده و

دوستی بدون اجتناب از گناه بی‌فایده است. بررسی سندی روایت دوم (جابر بن یزید جعفی)؛ محمد بن علی بن بابویه (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۳۸۹؛ طوسی، ۱۴۳۵ق: ۲۳۷) و محمد بن الحسن بن احمد بن الولید (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۳۸۲؛ طوسی، ۱۴۳۵ق: ۲۳۷)؛ و أحمد بن أبی عبدالله البرقی، (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۷۶؛ طوسی، ۱۴۳۵ق: ۶۲)، و أحمد بن النضر الخزاز (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۹۸) توثیق شده‌اند.

عمرو بن شمر؛ اگرچه نجاشی (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۶۰) وی را تضعیف نمود، ولی به قرائنی از قبیل روایت کردن آجلاء و پنج نفر از اصحاب اجماع، اعتماد کردن شیخ مفید به وی در نقل روایت از وی و مهم‌تر آن که وجود وی در اسناد تفسیر قمی که صاحب کتاب مذکور به ثقه بودن راویان حدیث کتابش شهادت داده است، ثقه محسوب می‌شود و تضعیف نجاشی ضرری به ثقه بودن وی نمی‌رساند.

جابر بن یزید جعفی؛ اگرچه وی را نجاشی تضعیف کرد، ولی وی به قرائن متعددی از قبیل توثیق شیخ مفید، علامه و توثیق وی از جانب ابن الغضائری که سخت‌گیر در توثیق راویان است و برشمردن وی از خواص امام باقر (علیه السلام) از جانب ابن شهر آشوب؛ سزاوار است که وی را از ثقات آجلا بدانیم (حسینی بغدادی، ۱۴۱۵ق: ۸۰). روایت سوم؛ امام صادق (علیه السلام) فرمود: دوستی و ولایت اهل بیت واجب و لازم شمرده شده است (مفید، ۱۳۶۴: ۷۳).

۸-۳. سختی‌ها موجب کفاره گناهان

برخی روایات معتبر، سختی‌های دنیا، هنگامه مرگ و عذاب برزخ را، کفاره گناهان و موجب پاک شدن انسان مؤمن گنهکار از گناهان دانسته‌اند.

سماعه بن مهران از امام صادق (علیه السلام) روایت کرد، زمانی که گناهان بنده زیاد شود و آن‌ها را جبران نکند، خداوند او را به اندوه دنیایی گرفتار می‌سازد تا کفاره آن‌ها گردد و اگر این نشد، بیمار می‌کند تا کفاره اش شود و اگر این نشد، هنگام مرگ بر او سخت می‌گیرد تا کفاره گناهان او باشد و اگر این نشد، در قبرش عذابش می‌کند تا هنگام ملاقات

پروردگارش گناهی نداشته باشد (ابن بابویه، ۱۳۹۳، ج ۱: ۴۹۲). محتوای روایت سماعه آن است: سختی‌های دنیا، هنگام مرگ و برزخ، کفاره گناهان آدمی و برطرف شدن اثر گناه از روح آدمی می‌شود. این روایت قابل اعتماد است، چراکه روایان این حدیث احمد بن محمد بن یحیی العطار، از مشایخ اجازه شیخ صدوق و مترضی وی بود و شهید ثانی و شیخ بهایی وی را توثیق کرده‌اند (حسینی بغدادی، ۱۴۱۵ ق: ۴۱). سعد بن عبدالله؛ نجاشی وی را توثیق کرد (نجاشی، ۱۴۳۲ ق: ۱۷۷). هیشم بن ابی مسروق؛ نجاشی و شیخ طوسی در وثاقت و تضعیف وی سخنی نگفته‌اند (نجاشی، ۱۴۳۲ ق: ۴۳۷؛ طوسی، ۱۴۳۵ ق: ۲۶۰) ولی کشی می‌گوید: اصحاب ما از او به خیر یاد کردند و آیت‌الله خویی می‌نویسد: «وهو حسن معتمد علیه» (حسینی بغدادی، ۱۴۱۵ ق: ۵۲۵). «حسن بن محبوب» (طوسی، ۱۴۳۵ ق: ۶) و «سماعه بن مهران»، (نجاشی، ۱۴۳۲ ق: ۲۱۷) توثیق شده‌اند.

۸-۴. شفاعت اهل بیت (علیهم‌السلام)

مسلمانان بر ثبوت شفاعت پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) اتفاق نظر دارند (علامه حلی، ۱۴۳۰ ق: ۴۵۲). دلیل آن برخی آیات و سخن پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) است که فرمود: «إِدْخَرْتُ شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي». همچنان که شفاعت برای حضرت رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) ثابت است برای ائمه اطهار هم ثابت است و دلیل آن بسیاری از روایات است که از آن بزرگواران صادر شده است (فاضل مقداد، ۱۴۱۴ ق: ۲۹۳). در حقیقت شفاعت در قیامت (سبحانی، ۱۳۷۰: ۱۹۳) و مربوط به ما بعد برزخ (مطهری، ۱۳۷۵، ج ۱: ۳۴۰) است. در روایتی با سند صحیح از امام رضا (علیه‌السلام) که در ذیل با بررسی سندی آورده می‌شود، محتوای آن این است: زیارت اهل بیت (علیهم‌السلام) موجب دریافت مغفرت الهی است.

محمّد بن علی ماجیلویه عن علی بن ابراهیم عن ابيه عن عبدالسلام بن صالح قال سمعت الرضا (علیه‌السلام) يقول انی سأقتل بالسمّ مظلوماً و یجعل الله عزّوجلّ ثرّتی مختلف شیعتی و اهل محبتی فمن زارنی فی غربتی و جبت له زیارتی یوم القیامه و الذی اکرّم محمداً بالنبوّه و اصطفاه علی جمیع الخلیفه لا یصلی احد منکم عند قبری الا استحق

المَغْفِرَه مِنَ اللّٰهِ عَزَّوَجَلَّ يَوْمَ يَلْقَاهُ وَ الَّذِي اَكْرَمَنَا بَعْدَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ بِالْاِمَامَةِ وَ خَصَّنَا بِالْوَصِيَّةِ اِنَّ زَوَّارَ قَبْرِىْ اَكْرَمَ الْوَفُودِ عَلَى اللّٰهِ عَزَّوَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (حرّ عاملى، ۱۳۹۷ق، ج ۵: ۴۳۹).

محتوای روایت فوق این است: زیارت ائمه هدی (علیهم السلام) سبب استحقاق آمرزش خداوند متعال می شود.

سه راوی پیش روی «محمد بن علی ماجیلویه» (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۳۵۳) و «علی بن ابراهیم» (همان: ۲۶۰) و «عبد السلام بن صالح» (همان: ۲۴۵) رانجاشی حکم به وثاقتشان کرد ولی درباره ابیه (ابراهیم بن هاشم) دو نظر وجود دارد:

الف: به وثاقتش در فهرست و رجال نجاشی و طوسی تصریح نشد و فقط نوشتند: اصحاب ما می گویند او اولین کسی است که حدیث کوفیون را در قم منتشر کرد (طوسی، ۱۴۳۵ق: ۳۶؛ نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۱۶).

ب: علامه حلی صاحب خلاصه الأقوال، قبول قول ابراهیم بن هاشم را راجح می داند و می گوید: «ولم أرف لأحد من أصحابنا على قول من القدح فيه ولا على تعديله؛ لتنصيص والروایات... والأرجح قبول قوله» (حلی، ۱۴۳۱ق: ۴۵) و آیت الله خویی می نویسد: لاینبغی الشك فی وثاقته» (خویی، ۱۴۱۳ق، ج ۱: ۲۹۱).

جوادی آملی از معاصران، با ذکر شش دلیل به وثاقت وی قائل است (جوادی آملی، ۱۳۹۳، ج ۱: ۵۸۶).

نگارنده برآن است از آن جهت که متخصصان فنّ رجال از قبیل نجاشی و شیخ طوسی وی را تضعیف نکرده اند، شواهد شش گانه ای را که آیت الله خویی و استاد جوادی آملی بر وثاقت نامبرده ذکر کرده اند، بر وثاقت ابراهیم بن هاشم تمام است و روایت فوق از نظر سند، صحیح است. همچنین عبدالسلام بن صالح الهروی از امام رضا (علیه السلام) نقل کرد: امام رضا (علیه السلام) داخل قبّه ای شد که در آن قبر هارون الرشید بود. سپس خطی در جانب قبرش کشد و فرمود: این تربت من است و در آن دفن خواهیم شد و خداوند متعال این مکان را

محل آمد و شد شیعیان و دوستانم قرار خواهد داد. به خدا سوگند هر یک از آنان که مرا زیارت یا سلام کند به سبب شفاعت ما مشمول بخشش و مهربانی خداوند متعال قرار خواهد گرفت (حرّ عاملی، ۱۳۹۷ق، ج ۵: ۴۳۹).

۸-۵. آمرزش به واسطه شفاعت پس از ورود به دوزخ در صورت پاک نشدن آثار گناه

شیعیان و پیروان اهل بیت (علیهم السلام) هرگز از بهشت محروم نمی شوند؛ اگرچه گناهان آنان موجب شود که دیرتر به بهشت وارد شوند؛ پس از آن که کوتاهی هایشان جبران شد و از آن گناهان پاک شدند به بهشت می روند (مصباح یزدی، ۱۳۸۷، ج ۱: ۱۰۴). در برخی روایات تصریح شد که اگر انسان مؤمن با سختی های دنیا، هنگامه مرگ، برزخ و محشر پاک نشد، در طبقه نخست جهنم قرار می گیرد و در نهایت با شفاعت اهل بیت مورد آمرزش خداوند متعال قرار می گیرند. دلیل بر مدّعی «آمرزش به واسطه شفاعت پس از ورود به دوزخ» مفهوم روایت معتبری است که امام باقر (علیه السلام) می فرماید: پیامبر از جهنم رفتن مردمی از شیعیان گریه می کند و خداوند به خاطر گریه پیامبر آنان را می آمرزد. ابی الورد از امام باقر (علیه السلام) در روایتی طولانی نقل کرد که آن حضرت فرمود: پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) برای به دوزخ رفتن مردمی از شیعیان علی (علیه السلام) و ممنوع شدن شان از حوض می گردید. خداوند به پیامبر می فرماید: ای محمد، من آنان را به تو بخشیدم و به خاطر تو از گناهان شان در گذشتم و آنان را به تو و به آن عده از فرزندان تو که دوست می داشتند، ملحق کردم و در دسته و گروه تو قرارشان دادم و در حوض تو واردشان ساختم و شفاعت تو را درباره آنان پذیرفتم و تو را بدین کرامت گرامی داشتم (مفید، ۱۳۶۴: ۳۳۰).

مضمون روایت ابی الورد از امام باقر (علیه السلام) آن است: بخشش خداوند متعال از شیعیان علی (علیه السلام) بعد از ورود به جهنم و به واسطه شفاعت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) است؛ به این معنا که ولایت پذیران اهل بیت (علیهم السلام) در صورتی که با تحمل سختی ها و شکنجه های دنیا و برزخ و همچنین برخی شکنجه های قیامت پاک نشده اند در نهایت با واسطه رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) مورد آمرزش خداوند متعال قرار می گیرند.

بررسی سند روایت «أبی الورد»

بر مبنای نظر آیت‌الله خویی، روایت فوق صحیح است؛ چراکه وی «معلی بن محمد» (حسینی بغدادی، ۱۴۱۵ق: ۴۹۰) و «محمد بن جمهور» (همان: ۴۱۷) را به جهت وقوع‌شان در اسناد کامل الزیارات، ثقه دانسته و «أبا محمد الوابشی» (همان: ۵۴۹) و «أبی الورد» (همان: ۵۹۸) را به جهت وقوع‌شان در اسناد تفسیر قمی، ثقه می‌داند و بقیه راویان «أبو القاسم جعفر بن محمد بن قولویه رحمه الله» (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۱۲۳؛ طوسی، ۱۴۳۵ق: ۹۱) و «الحسین بن محمد بن عامر» را نجاشی، همان حسین بن محمد بن عمران می‌داند (نجاشی، ۱۴۳۲ق: ۶۷). ثقه دانست.

پرواضح است، از اسباب استحقاق شفاعت بر پایه برخی روایات، زیارت ائمه هدی (علیهم‌السلام) با داشتن سه شرط: شناخت حق، حرمت‌داری و ولایت است. همچنین امام عسکری (علیه‌السلام) فرمود: «اگر با سختی‌های دنیا، هنگامه مرگ و عذاب برزخ، شخص مؤمن به خدا، رسول اکرم و ائمه هدی (علیهم‌السلام)، گناهانش بخشیده نشده است، برای پاک شدن از گناهان در طبقه نخست دوزخ جای می‌گیرد و برای برخی گناهان عذاب می‌شود» (منسوب به امام عسکری (ع) (۱۴۰۹ق: ۳۰۶) و سپس وارد بهشت می‌شود.

نتیجه‌گیری

سخن علامه محمد تقی مجلسی که آموزش صغائر و کبائر را به صورت مطلق ذکر کرده است، قابل پذیرش نیست؛ چراکه لازمه این نظریه، تعطیل شدن تکالیف الهی بوده و این با نصوص قرآن و روایات معتبر اهل بیت (علیهم‌السلام) در تعارض است. از شرایط مهم بخشش صغائر به واسطه اجتناب کبائر که در قرآن بدان وعده شده، بر اساس روایت معتبر میسر در امالی شیخ مفید، بعد از شناخت خدا و اعتقاد به رسالت پیامبر اسلام، پذیرفتن ولایت اهل بیت (علیهم‌السلام) است. زائر امام رضا (علیه‌السلام) با داشتن سه ویژگی: شناخت، حرمت‌داری و ولایت‌پذیری آن امام، در صورتی که گناهانش، با تحمل سختی‌های دنیا، هنگامه مرگ، برزخ و روز محشر

بخشیده نشد، در طبقه نخست جهنم قرار می‌گیرد و سپس با شفاعت اهل بیت علیهم‌السلام گناهان کبیره اش بخشیده می‌شود. با مفهومی که نگارنده از روایات زیارت امام رضا علیه‌السلام و بخش گناهان کبیره ارائه داده است، تعارضی بین مفهوم روایات آمرزش گناهان زائر امام حسین علیه‌السلام و محتوای آیات قرآن و روایات وجود ندارد و تناقضی بیش نیست.

منابع و مآخذ

- قرآن کریم.
- ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۳۹۳). *امالی*. تهران: انتشارات کتابچی.
- _____ (۱۳۸۴). *عیون اخبار الرضا*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- _____ (۱۳۸۵). *معانی الاخبار*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- _____ (۱۳۶۶). *نواب الأعمال و عقاب الأعمال*. تهران: نشر صدوق.
- باقی زاده، رضا؛ روحی برندق، کاووس. (۱۳۹۴). «تحلیل چگونگی اعطای یاداش ورود به بهشت در برابر گریه بر امام حسین از دیدگاه امام رضا علیه السلام و سایر اهل بیت علیهم السلام». *فصلنامه فرهنگ رضوی*. سال سوم. شماره ۱۰. تابستان ۱۳۹۴. صص: ۱۵۱-۱۶۲.
- بحرانی، سید هاشم. (۱۴۲۸ق). *البرهان فی تفسیر القرآن*. تهران: موسسه دارالمجتبی علیه السلام للمطبوعات.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۳). *رجال تفسیری*. قم: نشر اسراء.
- حر عاملی، محمد بن الحسن. (۱۳۹۷ق). *وسائل الشیعه*. طهران: المکتبه الاسلامیه.
- حسینی بغدادی، سید محمد جواد. (۱۴۱۵ق). *المعین علی معجم رجال الحدیث*. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
- خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۹۲). *طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن*. بی‌جا: موسسه جهادی.
- خویی، سید ابوالقاسم. (۱۴۱۳ق). *معجم رجال الحدیث*. بی‌جا.
- خمینی، سید روح الله. (۱۳۶۳). *کشف الاسرار*. بی‌نا. بی‌جا.
- جلالی، مهدی؛ نقی زاده، حسن؛ ترابی، فاطمه. (۱۳۹۹). «بررسی روایات متعارض در باب «حجیت سؤال از معصوم برای اثبات امامت» در کتاب کافی». *فصلنامه فرهنگ رضوی*. سال هشتم. شماره ۳۱. صص: ۱۸۵-۲۰۵.
- راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد. (۱۳۸۳). *مفردات الفاظ القرآن*. تهران: انتشارات مرتضوی.
- رکنی، محمد مهدی. (۱۳۸۱). *شوق دیوار*. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
- دستغیب، سید عبدالحسین. (۱۳۶۲). *سیدالشهداء*. تهران: انتشارات صبا.
- سبحانی، جعفر. (۱۳۷۰). *معاذ شناسی در پرتو کتاب، سنت و عقل*. تهران: انتشارات الزهراء.
- قمی، عباس. (۱۳۷۷). *مفاتیح الجنان*. قم: انتشارات فاطمه الزهراء.
- سلطان الواعظین، سید محمد. (۱۳۸۵). *شبهای پیشاور*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- صفار، محمد بن حسن. (۱۳۹۱). *بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد*. قم: انتشارات بقیه الله.
- طریحی، فخر الدین. (۱۳۷۵). *مجمع البحرین*. تهران: مرتضوی.
- طوسی، ابی جعفر محمد بن الحسن. (۱۳۸۳). *الامالی*. قم: موسسه النشر الاسلامی.
- _____ (۱۴۳۰ق). *الرجال*. قم: موسسه النشر الإسلامی.
- _____ (۱۴۳۵ق). *الفهرست*. قم: موسسه نشر الفقاهه.
- _____ (۱۳۷۸). *الغیبه*. قم: انتشارات جمکران.
- عرب، مرتضی. (۱۳۹۰). «بازکاوی اعتبار رجالی محمد بن سنان». *کتاب قیم*. ش ۲. صص: ۱۴۷-۱۷۰.

- علامه حلی، حسن بن یوسف. (۱۴۱۴ق). باب حادی عشر. قم: موسسه انتشارات علامه.
- _____ . (۱۴۳۱ق). خلاصه الأَقوال. قم: نشر الفقاهه.
- _____ . (۱۴۳۱ق). مناهج اليقين فی اصول الدین. مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
- مجلسی، محمد باقر. (۱۳۶۳). مرآة العقول. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مجلسی، محمد تقی. (۱۴۱۰ق). روضه المتقین. قم: بنیاد فرهنگ اسلامی حاج محمد حسین کوشانپور.
- مصباح یزدی، محمد تقی. (۱۳۸۷). سیمای سرافرازان. قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- مطهری، مرتضی. (۱۳۷۴). عدل الهی. تهران: انتشارات صدرا.
- _____ . (۱۳۷۵). مجموعه آثار. ج. ۱. تهران: انتشارات صدرا.
- مفید، محمد بن نعمان. (۱۳۶۴). امالی. مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
- منسوب به امام عسکری (ع). (۱۴۰۹ق). التفسیر المنسوب الی الامام العسکری. قم: مدرسه الامام المهدي علیه السلام.
- نجاشی، ابوالعباس احمد بن علی. (۱۴۳۲ق). رجال النجاشی. قم: موسسه النشر الاسلامی.
- نعمانی، محمد بن ابراهیم. (۱۳۹۷ق). الغیبه. قم: نشر صدوق.
- واعظ جوادی، مرتضی. (۱۳۸۲). فلسفه و آئین آن. قم: اسراء.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی